

جایگاه واقعه حماسه آمل در میان رهبران انقلاب اسلامی

رحمت عباس تبار¹

امید نائیجی²

چکیده

در سال های اولیه انقلاب کشمکش هایی بعد از فروپاشی نظام پهلوی به وجود آمد که یکی از این درگیری ها، حماسه 6 بهمن در آمل می باشد. این حادثه به دنبال اعلام مبارزه مسلحانه مخالفین انقلاب اسلامی در 30 خرداد 1360 شکل گرفت. حماسه آمل را باید یکی از نقاط درخشان حمایت های مردمی در تاریخ انقلاب شمرد که در پی مقاومت مردم، اجرای برنامه های کمونیستی بعد از ناکام ماندن در تهران، در آمل نیز با شکست مواجه شد. اعضای کمونیست بعد از پیروزی انقلاب به ایران برگشتند و در پی آن بودند تا در مقابل انقلاب قیام کرده، و آن را سرنگون کنند. از این رو اتحادیه کمونیست برای انجام این حرکت، شهر آمل را انتخاب نمود. در نتیجه، حماسه ای که مردم آمل در برابر این قیام ضدانقلابی ایجاد کردند آسیب جدی به بدنه کمونیست ها وارد کرد که موجب از هم پاشیدن آن ها شد. از این رو شهر آمل به عنوان شهر هزارسنگر در تاریخ انقلاب ماندگار شد که میتوان به نقش ارزشمند مردمان آمل در ماندگاری انقلاب اسلامی پی برد. به همین علت در نظرات، بیانات و پیام های رهبران علی الخصوص در وصیت نامه امام خمینی (ره) به آن اشاره شده است.

پرسش پژوهش این است که، حماسه آمل در میان رهبران انقلاب اسلامی از چه جایگاهی برخوردار است؟ در پاسخ میتوان بیان داشت که، موضوع حماسه آمل آنقدر دارای اهمیت است حتی امام در وصیت نامه خود قید کرده است تا این مسئله به خاطر سپرده شود زیرا که حوادث تاریخی هم پند است، هم عبرت. هدف و ضرورت این پژوهش در این است که نشان دهیم این واقعه (حماسه آمل) چه جایگاه مهمی در بین رهبران داشته است.

کلمات کلیدی: حماسه آمل، نظرات، رهبران، امام خمینی

1- مقدمه

با پیروزی انقلاب اسلامی، ایران وارد عرصه ی بحران و کشمکش شد. گروه های سیاسی با آزادی های سیاسی که بعد انقلاب به وجود آمده به دنبال قدرت بودند، از این رو آن ها در این طرف و آن طرف شهرهای کشور حوادثی را ایجاد میکردند. یکی از این حوادث در شهر آمل بود. در منطقه ی ژئواستراتژیک مازندران، واقعه آمل یکی از مهم ترین حوادث سیاسی رخ داده است که از آن به عنوان حماسه منطقه آمل یا جبهه سوم نام می برند. این واقعه مصادف با جنگ تحمیلی اتفاق افتاد که با آغاز جنگ ایران و عراق گروه های مختلفی از جمله اتحادیه کمونیست ها، سازمان مجاهدین خلق و... به ظاهر برای مقابله با دشمن به جبهه اعزام شدند ولی این اقدام نوعی فرصت طلبی برای دستیابی به تسلیحات و جمع آوری نیروهای متفرق بود. در این میان که نیروهای نظامی و سپاه در جبهه جنگ فعالیت میکردند، گروهی به نام اتحادیه کمونیست های ایران تصمیم به یک شورش مسلحانه داشتند. این گروه حرکت مسلحانه خود را بعد از خرداد 1360 فاش کردند و به آن سرعت بخشیدند. با عزل بنی صدر شروعی برای اقدام مسلحانه و شورش های گسترده گروه های معترض علیه نظام جمهوری اسلامی را فراهم آورد، که یکی از جریان ها در آمل اتفاق افتاد. هدف از انتخاب آمل به خاطر اهمیت ژئواستراتژیک منطقه آمل به دلیل نزدیکی به پایتخت و مرکز روابط

¹ دانشیار علوم سیاسی و عضو هیات علمی دانشگاه مازندران Rabbastabar@umz.ac.ir

² کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه مازندران omidnaeijii27@gmail.com

شرق و غرب و شمال و جنوب است. از طرفی به خاطر نزدیکی به مرز اتحاد جماهیر شوروی از حمایت‌های سیاسی آن‌ها بهره میبردند. علاوه بر آن استفاده از منابع طبیعی جنگل، پایگاه طبیعی و پستی بلندی‌های که می‌توانست عمق استراتژیک را بالا ببرد، از سوی دیگر وجود رودخانه هراز مانع طبیعی در مقابل نیروهای دولتی بود. همچنین به خاطر بافت جمعیت دهقانی نتیجه گرفتند با تسخیر شهر آمل محورها را مسدود میکنند و از طریق نفوذ در مردم، روستاییان و دهقانان می‌توانند آن‌ها را با خود همراه کنند که از این طریق می‌توانند کشور را در اختیار بگیرند. ولی با حضور فعال و واکنش سریع مردم آمل در مقابل گروه اتحادیه کمونیست‌های ایران در روز 6 بهمن 1360 آن‌ها شکست خوردند. حماسه‌ای که مردم آمل در برابر این قیام ضدانقلابی ایجاد کردند باعث شد این شهر به عنوان شهر هزار سنگر در تاریخ انقلاب ماندگار شود. به همین علت در نظرات، بیانات و پیام‌های رهبران به ویژه در وصیت نامه امام خمینی (ره) به آن اشاره شده است. پژوهش در حال حاضر به جایگاه این حماسه در میان رهبران انقلاب اسلامی می‌پردازد.

بنابراین هدف پژوهش این است که نشان دهیم این واقعه (حماسه آمل) چه جایگاه مهمی در میان رهبران انقلاب اسلامی داشته است. اهمیت پژوهش نشان می‌دهد که حماسه 6 بهمن آمل نقطه عطفی در تاریخ انقلاب اسلامی می‌باشد که به دلیل نافرجام شدن طرح کمونیستی در تهران توسط مردم آمل باعث تقویت پایه‌های انقلاب اسلامی شد. از این رو مردم دلیر آمل با ایستادگی در برابر گروه منافق از طریق ایمان و بینش خود حماسه هزارسنگر را ماندگار کردند. از این روز حماسه هزار سنگر در وصیتنامه سیاسی و الهی امام خمینی ثبت شده است و حتی رهبران زیادی به آن تاکید داشتند.

-نبوی (1397)، در کتابی با عنوان «حماسه 6 بهمن آمل» به حماسه 6 بهمن و عنصر ضد انقلابی این شورش پرداخته است. این کتاب مجموعه روایت‌های معتبر روزهای حماسه می‌باشد. او بیان میکند که بسیاری از مردم آمل و روستاهای اطراف از بچه تا پیر گرفته همه به میدان آمدند تا حکم اجرا شده را ببینند. گروه اعدای وقتی چشمانش به جمعیت خورد گفت: جنگلی‌ها فکر نمی‌کردند که مردم آمل از آن‌ها حمایت نکنند.

-شعبانی (1394)، در کتابی با عنوان «مقاومت مردمی در حماسه آمل» به بازنگری واقعه 6 بهمن 1360 در آمل می‌پردازد. او بیان میکند حماسه 6 بهمن آمل همزمان با جنگ احتمالی رخ داد و با حضور مردم شهر آمل به شهر هزار سنگر مشهور شد. رهبران کمونیست بر این فکر بودند که شهر آمل را به خاطر بافت روستایی برای قیام فوری انتخاب کنند که نتیجه مثبت بگیرند ولی با واکنش سریع مردم این طرح ناکام ماند.

-هابیلیان (1391)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ماهیت و عملکرد اتحادیه کمونیست‌های ایران و واقعه 6 بهمن 1360 در آمل» به بررسی چیستی و ریشه‌های پیدایش اتحادیه کمونیست‌های ایران، و ابعاد مختلف واقعه‌ی ششم بهمن سال ۶۰ آمل می‌پردازد. او بیان میکند رفتار عجولانه و تحلیل نادرست اتحادیه کمونیست‌های ایران از ماهیت مردمی جمهوری اسلامی سبب شد تا ارزیابی‌های اتحادیه در عملی کردن «قیام مسلحانه توده‌ای» با شکست روبه رو شود.

بیشتر کتاب‌ها و مقالات به بحث در مورد حماسه آمل پرداختند اما کسی به جایگاه این واقعه در میان رهبران و اندیشمندان نپرداخته است. بنابراین نوآوری این پژوهش این است که می‌خواهیم به بررسی موقعیت این واقعه در بین رهبران و به خصوص وصیتنامه امام را مورد بررسی قرار دهیم.

2- چارچوب نظری

چارچوب نظری به دو بخش تقسیم میشود ؛

1-2 تعریف مفاهیم

حماسه آمل : واقعه آمل یکی از مهم ترین رویدادهای سیاسی-امنیتی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران است که به وسیلهی اتحادیه کمونیست‌های ایران در شهر آمل روی داد که با مقابلهی نیروهای مردمی و سپاه پاسداران نقشه‌ی آن‌ها خنثی شد. حماسه مردم آمل یا حماسه اسلامی مردم آمل به دلیل مقاومت مردم این شهر در مقابل اتحادیه کمونیست در واقعه آمل در ۶ بهمن سال ۱۳۶۰ نامیده‌اند. حماسه آمل نمونه‌ای از یک مشارکت فعال و همه جانبه مردم است که وحدت و یگانگی و واکنش سریع توده مردم در این روز به عنوان دو ویژگی اصلی جنبش‌های مردمی است که به خوبی در این حماسه مشاهده میشود. (لاریجانی، ۱۳۷۴: ۱۶۵) این روز در تقویم رسمی ایران نیز با نام «حماسه مردم آمل» ثبت شده است. این واقعه مبارزه مسلحانه اتحادیه کمونیست‌های ایران علیه جمهوری اسلامی به منظور ایجاد یک انقلاب دیگر در شهر و جنگل‌های اطراف آمل بود. اتحادیه کمونیست‌های ایران از قدرت در شهرهای بزرگ می ترسید در واقع آن‌ها باید برای استقرار خودشان شهری را انتخاب می کردند تا قابلیت تقسیم شدن از مرکز را داشته باشد و همچنین آمل به خاطر موقعیت جغرافیایی و جنگل‌های انبوه و فاصله‌ی مناسب از کوه تا دریا برای جنگ‌های چریکی مناسب بود به همین دلیل آمل را مرکز عملیات قرار دادند. نیروهای کمونیست با برنامه‌ریزی‌هایی که از قبل انجام داده بودند تصور داشتند که مردم آمل با آن‌ها همراه خواهد بود به این شهر حمله کردند . این حمله در ۴ بهمن شروع شد و بعد از ۴۸ ساعت در روز ششم بهمن با حضور مردم در خیابان‌ها و سنگربندی مقابل خانه‌های خود در مقابل نیروهای کمونیست مقاومت کرده و آنها را از شهر بیرون کردند. حتی در زمان اعدام جنگلی‌ها، بسیاری از مردم آمل و مردم روستاهای اطراف هم به سمت استادیوم شهر رفتند تا شاهد اعدام کسانی باشند که لباس عزا را بر تن آن‌ها نیز کردند و جنگلی‌های فکرس را نمی کردند که مردم آمل حامی آن‌ها نباشند (نبوی، ۱۳۹۷: ۲۵ - ۱۰). در این حماسه ماندگار، از مردم دلیر آمل ۴۰ شهید و ۱۲۰ نفر زخمی شدند؛ نیروهای جنگل برخلاف تصورات خود که مردم با آنها هستند با حماسه ماندگار شهر هزار سنگر غافلگیر شدند به گونه‌ای که مقاومت مردم این شهر، تحسین امام خمینی (ره) را نیز با خود به همراه داشت ۰

2-2 مدل نظری

نظریه «بحران» توماس اسپریگنز

توماس اسپریگنز با بیان نظریه بحران، ادعا میکند که مشاهده بی‌نظمی‌های موجود در یک جامعه که موجب بحران می شود، ذهن نظریه پرداز رو با چالش روبه رو میکند، این امر باعث میشود به دنبال راه حلی برای عبور از بی‌نظمی باشد. (موسوی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۹۵) بحران احتمال دارد برای همه آشکار باشد و تمام افراد جامعه را شامل شود و بر زندگی همه تاثیر بگذارد. مثال روشن آن مشکلات وسیعی است که به شکل جنگ‌های داخلی و بحران‌های اقتصادی جوامع انسان را گرفتار میکند. گاهی اوقات در اوضاع بحرانی ممکن است تشخیص علت آن آسان نباشد، و گاهی هم همه‌ی جامعه قبول دارند که جامعه با مشکل روبه رو است ولی در شناسایی اصل مشکل با هم، هم عقیده نیستند. بحران‌های دیگری نیز ممکن است محدود و نا مشخص باشند که به راحتی در میان نظریه پردازان قابل مشاهده نیست. گاهی امکان دارد به نظر آنها اصلاً مشکلی وجود نداشته است، که همین امر موجب شروع اختلاف نظر در میان نظریه پردازان می شود. نظریه پرداز امکان دارد نسبت به پایه‌های اصولی حاکم بر نظام سیاسی به دلیل آشکار نبودن برای بخش‌های دیگر جامعه، دچار تصورات اشتباه شود آنها را مورد نقد قرار دهد. به طور خلاصه هدف نظریات

سیاسی در اصل فهم و توضیح نظم درست در جامعه می باشد. لذا این هدف از مشاهده خرابی و بی نظمی شروع می شود. (اسپریگنز ، 1382: 51-52)

نظریه بحران اسپریگنز چهار مرحله دارد که هر مرحله با مرحله قبلی در ارتباط است. در مرحله اول نظریه پرداز با بحران های سیاسی که در جامعه وجود دارد ، شروع میکند. یعنی نظریه پردازان آثار خود را در زمانی که جامعه گرفتار بحران شده است می نویسند . بر این اساس مسئله اول ، مشاهده و شناسایی مشکل جامعه می باشد. این مشاهده بی نظمی باعث میشود که عقل انسان به سمت مرحله ی دوم برود . مرحله دوم تشخیص علت واقع است. در این مرحله نظریه پرداز به تحلیل موضوع میپردازد ، و تمام شک های خود را کار میگذارد تا علت اصلی مشکلات را پیدا کند . او بعد از اتمام دسته بندی علت و معلول باید آن را کنار بگذارد تا علت واقع را پیدا کند. در مرحله سوم ، نظریه پرداز باید الگوی جامعه ی آرمان شهری را در ذهن خود تصور کند و معیار های از آن را بدست آورد . هدف از این مرحله ایجاد رابطه بین شخص و محیط سیاسی است که دوام و حقیقی بودن آن بستگی به نتیجه ای است که نظریه پرداز در مرحله ی قبلی (تشخیص علت) گرفته است . در مرحله چهارم ، نظریه پرداز براساس اقدامات انجام شده در مراحل قبل ، به ارائه درمان آن می پردازد. به طور کل نظریه ی اسپریگنز به ما کمک می کند که نوع نگاه اندیشمند را در یک محیط سیاسی بررسی کنیم و مسائلی که در ذهن اندیشمند وجود دارد را شناسایی کنیم. آنچه که نظریه سیاسی را ایجاد میکند ، امکان دارد از شخصیت نظریه پرداز و نوع جایگاه اجتماعی و نوع عقیده اش تاثیر گذار باشد. (موسوی و دیگران ، 1394: 195-196) بنابر این می خواهیم در این پژوهش بر اساس این نظریه به جایگاه واقع ی حماسه ی آمل در میان اندیشمندان و رهبران را مورد بررسی قرار دهیم.

3- بررسی بحران در عصر رهبران انقلاب

3-1 بحران امام خمینی (ره)

امام بزرگترین بحران بعد از مشروطه را روی کار آمدن دیکتاتوری جدید و فرمانبرداری های خارجی می دانست که خطر آن نسبت به استبداد گذشته شدیدتر بود. همین موضوع در زمان ایشان به وقوع پیوست که به قدرت رسیدن رضاخان بود. رضا خان با یک ترفند سیاسی و اخراج احمد شاه از ایران به قدرت رسید . امام به قدرت رسیدن رضاخان را یک کودتا می دانست و بیان داشت که من از همان آغاز از کودتای رضاخان تا امروز (۱۳۴۸) شاهد همه مسائل بوده ام. اسلام زدایی و مبارزه با نمادهای دینی و مذهبی از تحولات دوره رضا شاه بود که یک سال بعد از ورود امام به حوزه علمیه قم آغاز شد. این مسئله فکر امام را به خود مشغول کرد و تاثیرات زیادی در اندیشه سیاسی او ایجاد نمود ، که امام در سال ۱۳۲۲ با نوشتن کتاب کشف اسرار به نقد اقدامات دوره رضا شاه می پردازد و رضا شاه را برده انگلیس معرفی می کرد که برای از بین بردن دین و نابودی اندیشه های اسلامی مامور شده است. امام علت ظهور رضاخان و استبدادش را برای تلاش نابودی نمادهای دینی و اسلامی ، تعطیلی مدارس دینی و بستن در مساجد و... گسترش نفوذ اروپایی ها به جهان سوم می دانست. امام، پهلوی دوم را حتی ادامه استبداد رضاخانی می دانست و این مسئله را نیز در کتاب کشف اسرار بیان کرد، اما به خاطر مواضع آیت الله بروجردی که مرجعیت مذهبی را بر عهده داشت، ایشان فقط نظاره گر بحران های زمانه هستند. به همین دلیل ایشان انقلاب سفید شاه را به عنوان یک بحران می دید. امام با عنوان های شاه مانند اصلاحات ارضی، ملی کردن جنگل ها و... مخالف نبود اما با اینکه چه کسی مجری آن باشد، مخالف بود. امام با توجه به تجربه بحران های گذشته به ویژه، انحراف مشروطه و شکست آن و تجربه ناموفق علمای دینی در عرصه سیاسی، ریشه همه این مشکلات و بحران را نظام پهلوی می دانست. (موسوی و دیگران ، ۱۳۹۴: ۱۹۹-۲۰۰)

3-2 بحران آیت الله خامنه ای

رهبر معظم ، بحران امروز کشور را نشأت گرفته از شک های گذشته و حال ما در تحقق مفهوم دولت اسلامی می دانست. تلاش برای تشکیل حکومت اسلامی از همان اوایل انقلاب اسلامی شروع شد. لذا با درگیر شدن کشور با جنگ 8 ساله تحمیلی و نا آرامی های داخلی تقریباً موفق بوده است که کشور با پستی بلندی های سیاسی و اجتماعی روبه رو شد که تشکیل حکومت اسلامی به آرامی حرکت میکرد. (ضابط پور، 1401: 211)

4- بحران ایران بعد از پیروزی انقلاب

ایران در زمان بعد از انقلاب تحولات بسیاری را به چشم دید از جمله؛ تحکیم جمهوری اسلامی با پیروزی روحانیون، حذف گروه های مخالف ، نهادینه شدن سیاسی و اجتماعی انقلاب و جنگ ۸ ساله با عراق که پیامدهای اقتصادی و انسانی داشته است (اسپوزیتو، ۱۳۹۶: ۱۵). شاید بتوان گفت انقلاب اسلامی از بزرگترین تحول تاریخی است که از ظهور اسلام تاکنون در ایران رخ داده است و تغییرات بنیادی که در ساختارهای اجتماعی ایران در نتیجه انقلاب اسلامی شکل گرفت بسیار گسترده است. (زیباکلام، ۱۳۷۵: ۹) با همه این اوصاف با پیروزی انقلاب مسائل و معضلاتی همچون آزادی عمل برای گروه های سود جو ، پخش اسلحه های پادگان ، ظهور گروه های سیاسی و درگیری آنها با نیروهای انقلابی باعث شکل گیری کمیته های مردمی به نام کمیته امام بعد از کمیته انقلاب اسلامی شد. این کمیته ها در ایجاد امنیت در ماه های اول بعد از پیروزی نقش اساسی داشتند. به آرامی با توجه به نیاز نیروهای انقلابی دادگاه های انقلاب برای محاکمه افرادی که از رژیم قبلی باقی ماندند شکل گرفت ، همچنین نهادهایی چون سپاه پاسداران، جهاد سازندگی، سازمان مسکن و کمیته امداد تشکیل شد. اساسی ترین نهادی که از درون شورای انقلاب ظاهر شد، دولت موقت بود که به امور اجرایی انقلاب در تاسیس ساختار سیاسی بر کشور را به عهده داشت. (فوزی، ۱۳۹۲: ۱۵۶/۱) بخشی از قدرت در اختیار دولت موقت به نمایندگی میانه روها و بخش دوم در دست شورای انقلاب به نمایندگی اسلام گرایان انقلابی بود (دلاوری و دیگران ، ۱۳۹۹: ۱۱۱) همانا مخالفت بنی صدر با کمیته انقلاب و سپاه پاسداران چالش هایی را برای او به وجود آورد. به این دلیل که این کمیته ها در امور حکومت دخالت می کردند و در تشکیلات غیررسمی فعالیت داشتند. امام خمینی بعد از مشاهده این درگیری ها در دوره ریاست جمهوری بنی صدر و خواسته تندروهای اسلام گرا برای عزل بنی صدر، تصمیم گرفت که او را برکنار کند. (کولای و صفرپور، ۱۳۸۷: ۲۵۹) با برکناری بنی صدر صف بندی های انقلابی و ضد انقلابی آشکار شد و بنی صدر به همراه مجاهدین و دیگر گروه های چپ در برابر انقلاب ایستادند و شورش های مسلحانه ای را ایجاد کردند و کشور با مشکل امنیتی مواجه شد (عزیزی، ۱۳۹۳: ۲۳۶). اوضاع داخلی ایران به گونه ای بود که صدام حسین ترغیب به جنگ با ایران شد. به خاطر اینکه ناآرامی های بعد از انقلاب هنوز در دولت وجود داشت، درگیری ها و اختلافات درون حکومت ، نداشتن تمرکز برای تصمیم گیری در زمان بحران و آماده نبودن نیروهای مسلح برای مقابله با جنگ خارجی باعث شد که این جنگ شروع شود (فوزی، ۱۳۹۲: ۷/۲). جنگ با عراق ضربات شدیدی به اقتصاد ایران وارد کرد. خانه ها، جاده ها و زیربنای اقتصادی و نظامی بر اثر جنگ آسیب دیده بودند و بودجه کشور به جای طرح توسعه صرف جنگ می شد (فوران، ۱۳۹۷: ۵۸۸). حالا که نیروهای سپاه و بسیج درگیر مسئله جنگ شده بودند با برکناری بنی صدر ، دسته های ضد انقلابی اقدام مسلحانه و قیام های گسترده ای را علیه نظام اسلامی شروع کردند. آنها شورش خود را بعد از خرداد ۱۳۶۰ آشکار ساختند . یکی از این جریان ها چپ برای نابودی جمهوری اسلامی اقدام کردند ، اتحادیه کمونیست های ایران بود که حماسه آمل در بهمن ۱۳۶۰ را شکل دادند. (عزیزی، ۱۳۹۳: ۲۳۶)

5- از آغاز تا پایان اتحادیه کمونیست های ایران

سرچشمه جنبش کمونیستی ایران از فعالیت گروهی به نام عدالت شکل گرفت که اعضای آن کارگران ایرانی ساکن باکو بودند که تلاش های اولیه را برای ایجاد یک حزب سیاسی بر اصل مارکسیستی انجام دادند. (ذبیح، ۱۳۶۴: ۴۴) این حزب گروهی را به بهانه فرار از بلشویک ها به تبریز، مازندران، خراسان و تهران فرستاد اما در اصل به دنبال تشکیل کمیته های محلی برای فعالیت حزبی خود بود. هنگامی که شوروی به بندر انزلی حمله کرد و وارد گیلان شد مرکز حزب از باکو به بندر انزلی انتقال یافت. بعد از آن به عنوان حزب کمونیست در ایران فعالیت می کردند ولی از سال ۱۳۱۰ رضا شاه فعالیت آنها را مورد پسند نمیدانست برای همین قوانینی بر ضد آنها تصویب کرد و باعث شد که آنها محاکمه شوند. (موسوی عبادی، ۱۳۷۸: ۴۴۸-۴۴۹)

اتحادیه کمونیست های ایران از سازمان انقلابیون کمونیست در سال ۱۳۵۵ شکل گرفت. اغلب افراد اتحادیه تحصیل کرده بودند که در آمریکا زندگی می کردند، و ایدئولوژی آنها مارکسیسم لنینیسم همراه با نظریات مائو بود. در تاسیس اتحادیه، افراد گروهک پویا و افراد باقیمانده گروه فلسطینی دخیل بودند. آنها در شرایط بد اوضاع داخلی از کشور خارج شده بودند و مدتی را در عراق و لبنان فعالیت می کردند. این گروه آموزش های چریکی را در عراق و لبنان یاد گرفتند و به رهبری حسین ریاحی با انقلابیون کمونیست آشنا شدند، با آنها متحد شده و اتحادیه کمونیست های ایران را شکل دادند که با پیوستن گروه های فلسطینی روش آنها مسلحانه شد. (شعبانی، ۱۳۹۴: ۲۲۸-۲۳۰) بعد از پیروزی انقلاب این اتحادیه به داخل کشور بازگشت و سیامک زعیم رهبر آن بود. موضع و میزان ارتباط این گروه با انقلاب اسلامی، احزاب و گروه های سیاسی به خاطر مسائل و اوضاع اجتماعی ایران بود. (احمدی، ۱۳۸۷: ۴۵۳) با شکل گیری حزب جمهوری اسلامی (اسفند ۵۷) اتحادیه آن را جریان استبدادی و ضد ملی می دانست و مدعی بود که برای نجات کشور باید این حزب سرنگون شود. به این خاطر از بنی صدر حمایت میکردند. انتقادش به حزب جمهوری به این دلیل بود که بیان داشت حزب جمهوری نسبت به جنگ بی مسئولیت است و فقط به دنبال کسب قدرت و برکناری رقبای خود است. هنگامی که بنی صدر علیه حزب جمهوری اسلامی اقداماتی راه انداخت اتحادیه در آن حضور فعالی داشت و از همه نیروها دعوت کرد که از بنی صدر دفاع کنند. بعد از این ماجرا اتحادیه علیه حزب جمهوری قصد داشت با کمک برخی از جناح های ارتشی کودتا کند و اعلام کرد که همه باید متحد شوند و در برابر این حرکت مقاومت کنند. با عزل بنی صدر اتحادیه، این عزل را نوعی اقدام کودتاگرانه میدانست، به همین دلیل نیروهای خود را در اعتراضات علیه اقدام مجلس شورای اسلامی آماده کردند. (نبوی، ۱۳۹۷: ۲۱-۱۷) آنها این اقدام را به نام قیام فوری برنامه ریزی کردند تا شورش مسلحانه ای را ایجاد کنند و مردم را به قیام علیه جمهوری اسلامی دعوت کنند. آنها با تصویری که از جنگ های چریکی داشتند شهر و جنگل آمل را برای این اقدام مناسب دیدند. به این دلیل که قبل از انقلاب در شهرهای شمالی فعالیت کمونیست ها و چپ ها دیده می شد. از طرفی شهرهای شمال با مرزهای اتحاد جماهیر شوروی همسایه بودند. علاوه بر این ها عوامل طبیعی چون وجود جنگل های انبوه امل در جاده هراز، ارتفاعات فراوان جنگل برای مخفی شدن، وجود خوراکی های متنوع، استفاده از چوپانان برای راهنمایی و خبرگیری و فاصله نزدیک با تهران در انتخاب آمل موثر بود (رهگذر، ۱۳۸۵: ۳۱)

5-1 واقعه 6 بهمن آمل

بعد از اینکه آمل به عنوان پایگاه عملیات انتخاب شد از مهر ۱۳۶۰ کار خود را آغاز کردند. اعضای اتحادیه به صورت گروه بندی با پوشش های متفاوت خود را از تهران به آمل رساندند. در ابتدا ورود به جنگل، به آماده سازی محل زندگی و حمل و نقل پرداختند. بعد از اینکه مستقر شدند خود را آماده حمله به آمل کردند تا شهر را تسخیر کنند و قدرت را به دست بگیرند. (کردی، ۱۳۸۶: ۵۵-۵۹) تاریخ حمله ۱۸ آبان مشخص شد. برای حمله نیروها باید از

روستا به شهر بیایند ولی نتوانستند از وسایل نقلیه خود استفاده کنند برای همین ماشین های اهالی را مصادره کردند تا از طریق آن جابجا شوند. در نزدیکی ظهر به سمت جاده امداد عبدالله به راه افتادند اما قبل از اینکه این اقدام خود را عملی کنند، خبر آن به گوش سپاه آمل می‌رسد و درگیری بین آنها رخ می‌دهد که در این درگیری ولی الله کارگر به شهادت میرسد و اتحادیه عقب نشینی می‌کند. بعد از این عملیات سپاه حساس می‌شود و اقدامی را در ۲۲ آبان علیه آنها انجام داد. این درگیری‌ها بین آنها همچنان ادامه می‌یابد تا اینکه اتحادیه کمونیست قیام فوری خود را در بهمن ماه آغاز می‌کند (نبوی، ۱۳۹۷: ۳۵-۳۹) در روز ۵ بهمن ۱۳۶۰ اعضای گروه از جاده هراز و با نام سریداران جنگل در لباس‌های نظامی مانند سپاه به شهر آمدند و خود را آماده حمله کردند. آنها نیروهای خود را در مراکز شهر مستقر کردند تا ساختمان بسیج، فرمانداری و ساختمان سپاه را محاصره کنند. در این هنگام مردم با صدای تیراندازی‌ها به خیابان آمدند و برای مقابله با آنها حاضر شدند. گروه‌های شورشی با مصادره دادستانی انقلاب و تخریب پل‌های ارتباطی شهر می‌خواستند جلوی کمک رساندن را بگیرند. اتحادیه در شب ششم بهمن عملیات غافلگیری خود را آغاز کرد و نیروهای سپاه تا صبح در ساختمان مقاومت می‌کردند تا نیروهای کمکی به آنها ملحق شوند (عزیزی، ۱۳۹۳: ۲۴۵). دم دمای صبح نیروهای انقلابی توانستند خود را به ساختمان سپاه برسانند. درگیری‌ها همچنان ادامه داشت و گروه‌های شورشی منتظر بودند که مردم به کمک آنها بیایند ولی مردم به خیابان‌ها آمدند نه برای کمک به آنها بلکه، آنها از صدای تیراندازی‌ها صبرشان لبریز شده بود. آنها تمام نقاط‌های شهر را سنگرهایی درست کردند تا نیروهای انقلابی بتوانند به سمت کمونیست‌ها حمله کنند. حالا همه مردم در صحنه حضور داشتند و انقلابیون با کمونیست‌ها درگیر بودند. مدتی بعد نیروهای نظامی و نیروهای کمکی به همراه نیروهای مردمی از شرق و غرب به سمت کمونیست‌ها حرکت کردند تا آنها را در تنگنا قرار دهند. حالا کمونیست‌ها چاره‌ای جز عقب نشینی نداشتند نزدیک‌های غروب جنگ به پایان رسید و نیروهای نظامی تا شب حلقه‌ی محاصره را نگه داشتند تا کسی فرار نکند. (نبوی، ۱۳۹۷: ۵۶) صبح روز بعد نیروهای سپاه با کمک مردم به پاکسازی منطقه شروع کردند. در حین پاکسازی درگیری‌های پراکنده‌ای رخ می‌داد که آنها را آرام کردند و به علاوه در پاکسازی خانه‌ها بیشتر آنها را دستگیر کردند. (خانی، ۱۳۷۹: ۳۱) در جریان این درگیری ۳۴ نفر از مزدوران به هلاکت رسیدند و ۳۰ نفر از آنها دستگیر شدند و به علاوه مقدار زیادی اسلحه، مهمات، اسناد و طراحی‌های عملیاتی به دست آمد. و از برادران پاسدار و انتظامی ۳۲ نفر به شهادت رسیدند و ۸۶ نفر از نیروهای انتظامی و مردم حزب اللهی زخمی شدند به بیمارستان‌های آمل و شهرهای اطراف انتقال پیدا کردند. (کیهان، ۱۳۶۰/۸/۱۱: ۲) مطالعه این حماسه نشان دهنده نقش اثربخش و ارزشمند مردمان مازندران به ویژه آمل در تکوین و ماندگاری انقلاب اسلامی است که حتی در بیانات امام خمینی (ره) و آیت الله خامنه‌ای از رهبران انقلاب ذکر شده است.

6- جایگاه این واقعه در بیانات رهبران انقلاب

6-1 بیانات امام خمینی (ره)

شناخت این واقعه تاریخی بقدری از اهمیت برخوردار بود که رهبر فقید انقلاب آن را مسئله‌ای برای متذکرشدن به جریان‌های فکری و سیاسی منحرف می‌دانستند.

امام خمینی (ره): «پند و وصیت من به گروه‌ها و اشخاصی که در ضدیت با ملت و اسلام و جمهوری اسلامی فعالیت می‌کنند، در ابتدا به رهبران آنان در خارج و داخل، آن است که تجربه طولانی به هر امر و دسیسه‌ای که دست زدید و از هر کشور و مقامی که درخواست یاری کردید، به شماها که خود را خردمند می‌دانید باید آموخته باشند که راه یک ملت فداکار و از خودگذشته را نمی‌شود با اقدام به ترور و انفجار و بمب و دروغ و شایعه‌های بی اساس

و غیرحساب شده گمراه کرد و اساساً هیچ حکومت و دولتی را نمی توان با روش های غیرانسانی و غیرمنطقی سرنگون کرد، علی‌الخصوص ملتی همچون ایران که از بچه های خردسال گرفته تا پیرزن ها و پیرمردهای بزرگسالش، در راه هدف و جمهوری اسلامی و قرآن و مذهب فداکاری می کنند. شما ها که می دانید که ملت با شما نیست و ارتش هم نیز با شما ها دشمن است و اگر فرض بکنید که با شما دوست بودند، اعمال ناشیانه و غیرحرفه ای شما و جرم و جنایت هایی که با تشویق شما صورت گرفت آنان را از شما جدا کرد و جز دشمنی بیشتر با شما کار دیگری نتوانستید انجام دهید (صحیفه امام ، جلد 21 : 436)

امام خمینی (ره) علت واقعه 6 بهمن سال 1360 در آمل را اینگونه شرح دادند ؛

« جمهوری اسلامی بعد از پیروزی انقلاب به همه ی اشخاص و گروه ها اجازه و فرصت داد تا به صورت آزادانه هر رفتار و عملی که می خواهند انجام دهند و هر روزنامه ای که می خواهند انتشار دهند، ولی مشاهده کردید که آن ها چگونه رفتار کردند. آن ها با اسلحه به جان مردم افتادند و بر علیه اسلام قیام کردند. شما ملاحظه فرمودید که این ها در داخل کشور تبلیغات زیاد میکردند و در خارج هم تبلیغات زیاد میکنند، به اینکه مردم در تنگنا و فشار هستند و فقط و فقط بخشی از مردم طرفدار و حامی جمهوری اسلامی هستند. همه ی آروزی آن ها شمال بود و بر این باور بودند که شمال کشور به طور کامل با جمهوری اسلامی مخالف هستند.» (شعبانی، 1394: 642)

« و اکثر تبلیغات این بود که شمال دیگر به طور کامل مخالف با جمهوری اسلامی هستند و از سوی دیگر کمونیست ها همه ی نیروی های خود را جمع کردند و به شهر آمل به طور ناگهانی و غیرمنتظره تعرض کردند با آروزی اینکه مردم شهر آمل با آن ها هستند و به راحتی می توان آمل را تسخیر کرد و از این شهر به شهر های دیگر، ولی دیدید که چه شد. مردم آنطور با آن ها به مبارزه پرداختند که نتوانستند حتی برای ساعتی ایستادگی کنند. "ما باید از شهر آمل و مردم فداکار آن ها تشکر کنیم" با اندوه و افسوس عده ای شهید شدند. ولی با شهادت خود به آن ها ثابت کردند که در جایی که همه ی آرزوها و اعتمادشان به آنجا بود "مشاهده کردید مردم دلیر و مسلمان چه به روزتان آوردند" ، حال شما می خواهید به قم و تهران بیایید؟ رسانه های دشمن به این موضوع پرداختند و چیزی نگفتند. در اینجا که به نفع ما بود ، هیچ نگفتند ولی آنجا که به ضرر ما است، هر چه دلشان می خواهند می گویند. » اگر افرادی که در جنگل بودند اسلام را فهمیده بودند به آمل حمله نمی کردند. » (جمهوری اسلامی ، 11/11/1360 : 12) «تمام آرزوهای آن ها شمال بود ولی مردم آمل توی دهنشان زدند . این ضد انقلابیون مانند غده های سرطانی هستند که برای حفاظت جامعه باید بیرون آورده شوند و کسانی هم که در زندان هستند تحت تربیت قرار گرفته اند. و همیشه سفارش آنها را کرده ام. وقتی شما هم به خارج می روید این صحبت ها هست برای همین از اسلام دفاع کنید. ما باید کلاه خودمان را خودمان نگه داریم » (کیهان ، 11/11/1360 : 12)

همچنین حماسه مردم آمل آنقدر دارای اهمیت بود که در وصیتنامه خود می فرمایند :

شما می بینید که از ابتدا ظهور کمونیسم مدعیان آن دیکتاتورترین و قدرت طلب و انحصار طلب ترین حکومت های جهان بوده و هستند. چه ملت هایی زیر دست و پای شوروی که حامی توده ها بودند از بین رفتند و نابود شدند. ملت روسیه، مسلمانان و غیر مسلمانان، تا الان در زیر فشار دیکتاتوری حزب کمونیست تقلا کردند و از هر نوع آزادی محروم بودند. استالین که یکی از اشخاص درخشان حزب بود، ورود و خروج و مراسمات و تشریفات او و همراهانش را دیدیم. شما حامیان خلق محروم می خواهید مردمان ستم دیده و محروم ایران را به دست دیکتاتوری شوروی دهید و همچنین خیانتی را با پوشش فدایی خلق و حمایت از محرومین پوشش دهید. آن گاه شما احزاب کمونیست و چپ گرا که ادعای طرفداری و حمایت از خلق را دارید، به این مردم محروم در هر زمانی که فرصتی پیدا کردید چه جنایاتی انجام دادید و با مردم شریف آمل که به غلط آن ها را حامی و طرفدار خود معرفی کردید و

عده ی دیگر را با اغفال به مبارزه با مردم و دولت راهی کردید و به کشتن دادید و چه جنایت ها کردید. دیدید مردم آمل چه بر سرتان آوردند؟ ما باید از مردم آمل تشکر کنیم. وقتی مسلمین در خطر هستند، جاسوسی امری واجب است. (صحیفه امام، ج 3: 16)، (صحیفه امام، ج 21: 440)

6-2 بیانات آیت الله خامنه ای

دیدار مردم مازندران با رهبر معظم (6 بهمن 1388)

« مقام معظم رهبری سخنرانی خود را با خوش آمدگویی به برادران و خواهران در حسینه آغاز کردند سپس افزودند خاطره 6 بهمن که یکی از حماسه های پسندیده و ممتاز ملت ایران است و افتخار آن منسوب به مردم آمل است را در خاطره ها تجدید کردند. ایشان در ادامه فرمودند نسل جوان ما باید این خاطره ها را درست و کامل بشناسند و بتوانند آن ها را تحلیل کرده و آن را چراغ راه آینده ی خود و هدف بلند خود قرار دهند. البته افتخارات مازندران به ویژه مردم آمل، افتخارات ناچیزی نیست چه در راه خدا چه فقاقت و چه معرفت و عرفان که چهره ی آمل، چهره ی درخشانی است. امروزه هم بزرگان روحانی آملی جزو افتخارات حوزه های علمیه و روحانیون با ارزش کشور محسوب می شوند. در جنگ تحمیلی هشت ساله، چه شهر آمل و چه استان مازندران یکی از مناطق پرافتخار در کشور بود.

یکی از اشتباهاتی که اغلب رخ داده است، چشم پوشی کردن از همین نقش آفرینان بزرگ است. "هزارسنگر یعنی چه؟" ظاهر موضوع این است که در داخل شهر، مردم در برابر گروه های اشرار و تجاوزگر سنگر ساختند حالا چه هزارتا، یا بیشتر یا کمتر. اما من یک تفسیر دیگر دارم، در واقع این سنگرها، سنگرهای داخل خیابان ها نیست، سنگر دل هاست؛ هزارتا هم نیست و هر انسان شرافتمند، یک سنگر در برابر تهاجم دشمن وجود دارد. در موضوع آمل یک حرکت مردمی عجیب را مردم نمایش دادند و حتی امام (ره) در وصیتنامه خودشان از مردم آمل نام بردند و یادگار گذاشتند تا فراموش نشود برای اینکه حوادث تاریخی، هم درس است، هم عبرت، که این امر نشانگر شکوه و بزرگی کار آن ها، قشرهای مختلف، حتی زن ها است. حوادث کنونی بر یک ملت، حوادثی هستند که در مقاطع مختلف تکرار می شود. امروز بیست و هشت سال از آن دوران می گذرد، اما راه و روش جمهوری اسلامی تغییر نکرده است و دشمنان جمهوری اسلامی هم تغییر نکرده اند اما چیزی که رخ داد، می تواند برای امروز و آینده ملت ایران تا زمانی که دلبسته به بنیادها و انقلاب هستند، عبرت و درس باشد و هرگز نباید به خاطره ها سپرده شود» (شعبانی، 1394: 645-647).

مقام معظم رهبری در تحلیل عملکرد جبهه معترضان نظام اسلامی بیان کردند؛ در این جبهه دو خطا وجود داشت، اول اینکه خود را بالاتر از مردم می دانستند و دوم، به دشمنان ملت دل بسته بودند. حضرت می فرمایند در تبیین خطای اول، نتیجه بالاتر دانستن خود از مردم باعث می شود که اگر مردم در یک حرکت قانونی انتخابی کردند، معترضان در مخالفت با اقدام مردم آن را عوامگرایی و مردم را عوام می نامند. با اشاره به دل بستن معترضان نظام به دشمنان مردم بیان کردند؛ در طول ۳۰ سال گذشته دولت آمریکا و رژیم صهیونیستی دشمنان ملت ایران بودند و امروز هم دشمن ترین دشمنان هستند و دل بستن به چنین دشمنانی خطای بزرگی است. به علاوه ایشان در تشریح وظایف مردم فرمودند که مهم ترین وظیفه مردم و مسئولان به ویژه جوانان حفظ احساس مسئولیت حضور در صحنه است و امروز هیچکس نباید بگوید که مسئولیت ندارد بلکه همه باید در دفاع از نظام جمهوری اسلامی که دفاع از اسلام، حقوق مردم و عزت کشور است احساس مسئولیت کنند. همواره مردم این احساس مسئولیت را اثبات کردند که نمونه آشکار آن راهپیمایی ۹ دی و ۲۲ بهمن است که آمادگی و سرزندگی خود را نشان می دهند. رهبر معظم در سخنان خود در تجلیل از افتخارات و شجاعت مردم مومن مازندران به خصوص مردم آمل فرمودند؛

چهره آمل در عرصه‌های مختلف از جمله عرصه مجاهدین فی سبیل الله و وادی علم، معرفت و عرفان چهره درخشانی است، امروز نیز بزرگان روحانی آمل از افتخارات حوزه‌های علمیه و از ذخایر با ارزش روحانی کشور هستند. (خبرگزاری دفاع مقدس، ۱۳۹۳)

7- نتیجه گیری

بر اساس نظریه بحران اسپریگنز برای بررسی جایگاه این واقعه در میان رهبران انقلاب، ابتدا باید بحرانی که در جامعه ایجاد شد را مشاهده کنیم و سپس علت آن را بیابیم و بر اساس نوع نگاه اندیشمندان آن را مورد ارزیابی قرار دهیم. بعد از انقلاب در ایران بحران‌ها و کشمکش ایجاد شد. گروه‌های سیاسی با آزادی‌های سیاسی که بعد از انقلاب به وجود آمده به دنبال قدرت بودند، برای همین هر فرصتی که پیدا می‌کردند در جابه جای کشور حوادثی را شکل می‌دادند. یکی از این حوادث در شهر آمل بود. این واقعه مصادف بود با جنگ تحمیلی که گروهی چپ به نام اتحادیه کمونیست‌های ایران، که با حزب جمهوری اسلامی مخالف بودند و طرف بنی صدر را می‌گرفتند که با عزل بنی صدر اقدام مسلحانه و شورش‌های گسترده را علیه نظام جمهوری اسلامی را رقم زدند. آنها آمل را برای این اقدام، به دلیل موقعیت جغرافیایی و عوامل طبیعی مناسب دیدند. به علاوه به خاطر جمعیت روستایی نتیجه گرفتند با تسخیر شهر آمل محورها را مسدود می‌کنند و از طریق نفوذ در مردم، روستاییان و دهقانان را با خود همراه می‌کنند. ولی با حضور فعال و واکنش سریع مردم آمل در مقابل گروه‌های اتحادیه، آنها در روز 6 بهمن 1360 آنها شکست خوردند. حماسه‌ای که مردم آمل در برابر این قیام ضدانقلابی ایجاد کردند باعث شد این شهر به عنوان شهر هزار سنگر در تاریخ انقلاب ماندگار شود. به همین علت در بیانات و پیام‌های رهبران انقلاب به آن اشاره شد.

8- فهرست منابع

کتاب‌ها

- 1- آبراهامیان، پروانده (1397)؛ *ایران بین دو انقلاب*، مترجم: کاظم فیروزمند، حسن شمس آوری، محسن مدیرشانه چی، تهران، نشر مرکز، چاپ 21
- 2- احمدی حاجیکلایی، حمید (1378)؛ *جریان شناسی چپ در ایران*، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ اندیشه اسلامی
- 3- اسپریگنز، توماس (1382)؛ *فهم نظریه‌های سیاسی*، مترجم: فرهنگ رجایی، تهران، نشر آگه، چاپ 4
- 4- اسپوزیتو، جان. ال (1396)؛ *انقلاب ایران و بازتاب‌های جهانی آن*، مترجم: محسن مدیرشانه چی، تهران، انتشارات چاپخش
- 5- امام خمینی (ره) (1377)؛ *وصیتنامه سیاسی الهی حضرت امام (ره)*، تهران، مرکز فرهنگی آبا
- 6- امام خمینی (ره) (1367)؛ *وصیتنامه سیاسی الهی*، چاپ وزارت ارشاد
- 7- آیت الله موسوی خمینی (ره)، روح الله (1361)؛ *صحیفه نور*، جلد 16، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

- 8- آیت الله موسوی خمینی (ره)، روح الله (1361)؛ صحیفه نور، جلد 21، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- 9- پرنده نو پرواز، حزب کمونیست ایران (مارکسیست-لنینیست-مائوئیست)، (1383)، آلمان، بی نا
- 10- خانی، مهدی (1374)؛ مقاومت اسلامی مردم هزارسنگر آمل، تهران، مرکز مطالعات و پژوهش های ارتش 20 میلیونی وابسته به نیروهای مقاومت بسیج
- 11- خانی، مهدی (1379)؛ رزم آهنگ بهمن، آمل، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی آمل
- 12- ذبیح، سپهر (1364)؛ تاریخ جنبش کمونیستی در ایران، تهران، موسسه مطبوعاتی عطائی
- 13- رهگذر، سیمین (1385)؛ شهر هزار سنگر (روایتی از مقاومت تاریخی مردم شهر آمل)، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- 14- زیباکلام، صادق (1375)؛ مقدمه ای بر انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات روزنه، چاپ 2
- 15- شعبانی، ناصر (1394)؛ مقاومت مردمی در حماسه آمل، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- 16- فوران، جان (۱۳۹۷)؛ مقاومت شکننده تاریخ تحولات اجتماعی ایران، ترجمه: احمد تدین، تهران، موسسه خدمات فرهنگی رسا
- 17- فوزی، یحیی (۱۳۹۲)؛ تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران، جلد اول، تهران، نشر عروج
- 18- فوزی، یحیی (۱۳۹۲)؛ تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران، جلد دوم، تهران، نشر عروج
- 19- کردی، علی (1386)؛ اسناد اتحادیه کمونیست های ایران در واقعه آمل، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- 20- نبوی، زهرا (1397)؛ یک روایت معتبر درباره حماسه 6 بهمن مردم آمل، مشهد، نشر به نشر

مقالات و پایان نامه

- 1- بنیاد هابیلیان (1391)، بررسی ماهیت عملکرد اتحادیه کمونیست های ایران و واقعه ی 6 بهمن سال 1360 آمل، پایگاه خبری تحلیلی مطالعات تروریسم
- 2- دلاوری، ابوالفضل، کاظمی، عباس، نازاریان، محمدوهاب (1399)؛ زندگی روزمره و منازعه سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی از 22 بهمن 1357 تا 30 خرداد 1360، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال 15، شماره 4، صص 97-142
- 3- ضابط پور، غلامرضا (1401)؛ بررسی تحقق دولت اسلامی مبتنی بر اندیشه سیاسی آیت الله خامنه ای، فصلنامه علمی پژوهش های انقلاب اسلامی، دوره 11، شماره 2، صص 205-224
- 4- عزیزی، امین (1393)؛ از شورش تا واکنش؛ واقعه 6 بهمن 1360 آمل به روایتی دیگر، فصلنامه مطالعه تاریخی، شماره 46 و 45، صص 235_254

- 5- کولائی ، الهه ، صفرپور ، مهدی ، (۱۳۸۷) زمینه‌های سقوط اولین رئیس جمهور (ابوالحسن بنی صدر) ، **فصلنامه سیاست، دوره ۲۹**، شماره ۱ ، ص ۲۶۰_۲۴۱
- 6- لاریجانی، جواد(1374)؛ سخنرانی در سمینار بررسی حماسی اسلامی آمل، **مجموعه مقالات سمینار حماسه اسلامی مردم آمل**، تهران، دانشگاه امام حسین
- 7- موسوی عبادی ، علی اصغر ، (1378) تاریخچه حزب کمونیست ایران ، **پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی** ، شماره 53 تا 56
- 8- موسوی ، جلال ، صالحی، حسن ، علیانسیب، حسین(1394) ؛ بررسی تطبیقی اندیشه های سیاسی علامه نائینی و امام خمینی با تاکید بر تأثیرپذیری از بحران های معاصر، **فصلنامه علمی پژوهشی، سال 12**، شماره 42، ص 208 - 193
- 9- نعمتی، صالح، (1372) سازمان شورش در بحران های جنگل های شمال کشور، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه امام حسین، **پژوهشکده علوم دفاعی**

روزنامه و سایت ها

- خبرگزاری دفاع مقدس (6 / 11 / 1393) ، «حماسه اسلامی ششم بهمن آمل در کلام رهبری» ، <https://defapress.ir/fa/news/39004>
- روزنامه اطلاعات ، بهمن 1360
- روزنامه جمهوری اسلامی ، بهمن 1360
- روزنامه کیهان، بهمن 1360